

ВІДГУК

офіційного опонента

професора кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
економічного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктора економічних наук, професора **ОСЕЦЬКОГО Валерія Леонідовича**

на дисертацію **ДОРОША Богдана Йосиповича** на тему:

«Вплив поведінкової економіки на економічне зростання»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 051 «Економіка»

галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність обраної теми. Інтеграція поведінкової економіки в макроекономіку полягає у введенні більш реалістичних припущень про людську поведінку в економічні моделі. Традиційні макроекономічні моделі, які прогнозують економічне зростання, базуються на припущеннях, що люди є абсолютно раціональними та повністю поінформованими, що може призвести до неточностей при проведенні розрахунків. Поведінкова економіка враховує психологічні особливості, такі як когнітивні упередження та евристики, що дозволяє створювати моделі, які точніше відображають реальну поведінку людини. Це підвищує прогностичну спроможність макроекономічних моделей та покращує розробку економічної політики, забезпечуючи більш точне прогнозування економічного зростання.

Така інтеграція є особливо актуальною сьогодні, оскільки допомагає пояснити економічні аномалії, з якими борються класичні економічні теорії. Розуміючи індивідуальну поведінку на мікрорівні, дослідники можуть краще прогнозувати сукупні явища на макрорівні. У нашому складному і мінливому економічному середовищі міждисциплінарний підхід, що поєднує психологію з економікою, збагачує економічні теорії, що веде до більш ефективної і справедливої макроекономічної політики. Ця актуальність підкреслюється необхідністю вирішення сучасних викликів, таких як війна, фінансова нестабільність, економічна нерівність та вплив поведінкових реакцій на політичні заходи. Виходячи з вищезазначеного, тема дисертації Дороша Богдана Йосиповича є актуальною.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна та практичне значення. Дисертація Дороша Богдана підготовлена на основі власних досліджень, які проведено методично правильно, із використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. Дисертація є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри економічної теорії Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме за тематикою «Перспективи економічного зростання в Україні» (номер держреєстрації 0116U001912, яка виконується упродовж 2021–2025 рр.).

Дисертаційна робота наповнена елементами наукової новизни. Здобувачем було вперше обґрунтовано логічно-сміслову модель поведінкових факторів та їх вплив на виникнення та поширення криз в Україні, зокрема на прикладі Великої рецесії та Великого локдауну. Також удосконалено квартальну прогнозну модель НБУ шляхом введення у неї реальних економічних агентів, на відміну від загальноприйнятих класичних агентів. Теоретичні аспекти розвитку макроекономічного моделювання набули подальшого розвитку, зокрема в частині необхідних змін, які дозволяють більш точно враховувати непередбачуваність суспільних трансформацій та кризових явищ. Це включає збільшення обсягів цифрових даних, можливостей математичного моделювання та застосування штучного інтелекту.

Практичне значення роботи значуще. У результаті проведених досліджень удосконалено квартальну модель прогнозування макроекономічних розривів для застосування на рівні Національного банку України. Одним із ключових елементів цієї моделі є врахування впливу коливань цін на сільськогосподарську продукцію на макроекономічну та макрофінансову ситуацію в країні. Це дозволяє точніше прогнозувати економічні показники та враховувати специфічні ризики, пов'язані з аграрним сектором, що є важливим для забезпечення економічної стабільності та розвитку України. Апробовано дослідженнями Інституту землекористування НААН в частині коливання цін на сільськогосподарську продукцію (довідка № 64/1 від 02.05.2024 р.).

Достовірність наукових досліджень. Про достовірність одержаних автором результатів досліджень свідчать використані сучасні методи наукового дослідження з використанням методу макроекономічного моделювання. При аналізі отриманих результатів було застосовано сучасні засоби програмного забезпечення. Достовірність даних підтверджено достатнім обсягом досліджень та застосуванням надійних методів статистичної обробки даних. Висновки та рекомендації аргументовано результатами власних досліджень, вони відповідають меті та поставленим завданням.

Повнота викладення матеріалів досліджень в опублікованих працях. Основні положення дисертації викладено у 15 наукових працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття в іншому науковому виданні, 10 тез наукових доповідей. Ці публікації висвітлюють ключові аспекти дослідження та демонструють його наукову новизну і практичну значущість.

Аналіз структури і змісту роботи. Оформлення дисертації оцінювалося відповідно до наказу Міністерства науки та освіти України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року).

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст викладено на 205 сторінках, які містять: 23 таблиці, 19 рисунків та 8 формул. Список використаних джерел складається із 308 найменувань на 28 сторінках, а 5 додатків розміщено на 14 сторінках.

У дисертаційному дослідженні Дороша Богдана обґрунтовано теоретичні та практичні засади поведінкової економіки. Автор вносить пропозиції щодо врахування поведінкових факторів у державній політиці та інших сферах управління з метою сприяння повоєнному економічному зростанню України. Дослідження охоплює як фундаментальні принципи поведінкової економіки, так і прикладні аспекти, спрямовані на адаптацію економічних стратегій до специфічних умов постконфліктного розвитку країни.

У Розділі 1 здобувачем ідентифіковано прояви поведінкової економіки на макроекономічному рівні у вигляді агентських моделей та проаналізовано їх дієвість та можливість застосування в сучасних умовах. Імплементация запропонованих агентських поведінкових підходів, які полягають у достатній гнучкості, адаптивності та динамічності моделювання, дозволить підвищити прогнозованість та передбачуваність функціонування суспільно-економічної системи та процесів, що важливо при повоєнному відновленні та для забезпечення економічного зростання.

У Розділі 2 здійснено глибокий аналіз ролі поведінкових факторів у економічних кризах та економічному зростанні як у розвинених країнах, так і в Україні. Дослідження охоплює детальний розгляд застосування поведінкових інструментів на трьох рівнях: індивідуальному, підприємницькому та державному. Зокрема, розглянуто, як індивідуальні поведінкові уподобання можуть впливати на економічну стабільність та динаміку зростання. На рівні підприємств досліджено, як поведінкові стратегії можуть підвищувати ефективність управління та адаптивність до ринкових змін. На державному рівні аналізуються політики, які використовують поведінкові інструменти для стимулювання економічного зростання та запобігання кризам.

У Розділі 3 удосконалено макроекономічну QPM-модель НБУ шляхом введення в неї реальних поведінкових агентів. Замість використання лагового значення споживання здобувачем було запропоновано використовувати середньозважену функцію очікуваного споживання. Розуміючи, як споживчі очікування впливають на відновлення економіки за різних шоків умов, центральні банки можуть ефективніше стимулювати економічне зростання після несприятливих шоків. Крім того, це сприятиме кращому управлінню монетарною експансією, запобігаючи надмірній інфляції під час позитивних шоків.

Кожний розділ дисертації має свою наукову значущість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, в результаті об'єднання всіх розділів сформульовано цілісне та системне бачення впливу поведінкової економіки на макроекономіку та економічне зростання.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають поставленій меті і завданням. Ефективне виконання зазначених завдань відбулося завдяки вдало підібраній методології та вмілому її застосуванню.

Під час виконання дослідження мета дисертації була досягнута, а робота є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою роботою, в якій викладено науково обґрунтовані висновки та рекомендації, що подаються автором до публічного захисту. Робота містить відповідні посилання на ідеї, результати та тексти інших авторів, забезпечуючи належне цитування і тим самим підтримуючи академічну доброчесність. У дослідженні немає привласнення чужих ідей; усі використані результати або слова інших авторів належним чином цитуються, що гарантує відповідність високим стандартам наукової етики.

Питання для дискусійного обговорення:

Позитивно оцінюючи результати дослідження Б. Й. Дороша, відзначу, що у дисертації містяться окремі положення, які можуть слугувати предметом наукової дискусії, зокрема такі:

1. У підрозділі 1.2, с. 56–57 здобувач описує ключові відмінності у процесі прийняття економічних та управлінських рішень у різних країнах світу. Примітно, що навіть в межах однієї країни існує разюча різниця між тим, яким чином люди приймають ті, чи інші рішення. Постає питання того, як враховувати ці особливості у макроекономіці для більш точного прогнозування економічного зростання?

2. У таблиці 2.14 здобувачем проаналізовано вплив поведінкових інструментів на фінансові та нефінансові показники обраних українських та глобальних корпорацій. Було б доцільно вказати, за яким критерієм було обрано саме ці корпорації.

3. У підрозділі 2.2 здобувач аналізує рішення українського уряду під час Великого локдауну та перераховує поведінкові упередження, які каталізували кризу в Україні, у таблиці 2.12. Однак цей аналіз є ретроспективним, тоді

як суб'єктам доводилося діяти в умовах невизначеності. Їх бездіяльність могла призвести до об'єктивно гірших результатів, а сприйняття бездіяльності громадянами створило б несприятливі кількісній оцінці ризику як для уряду, так і для суспільства.

4. У підрозділі 3.1 автор визначає тенденції подальшого розвитку макроекономічного моделювання, зокрема інтеграції в моделі питань зміни клімату та сталого розвитку ESG (с. 175–178). У цьому ж підрозділі автор пропонує включити споживчі очікування в QPM-модель НБУ. Чи відомо автору, що НБУ проводить власні дослідження у сфері зеленого фінансування та ESG, а також щомісячне опитування українських підприємств? Чи було це враховано в авторській моделі?

5. У підрозділі 3.1 здобувач зазначає, що вдосконалена модель містить 67 параметрів, 62 з яких визначаються оригінальною моделлю. Чи не доцільно було б збільшити кількість параметрів, що визначаються поведінковими аспектами агентів? (с. 188).

Наведені дискусійні положення і зауваження не знижують наукової новизни і практичної цінності одержаних результатів дослідження.

Загальний висновок. Дисертація Дороша Богдана Йосиповича на тему: «Вплив поведінкової економіки на економічне зростання» є завершеною науковою роботою, виконаною самостійно. Наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, достатньо обґрунтовані. Зміст дисертації відповідає меті і поставленим завданням та повністю розкриває тему, за якою виконувалася робота.

За змістом і оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03 квітня 2019 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року

«Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), а її автор Дорош Богдан Йосипович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор Валерій ОСЕЦЬКИЙ